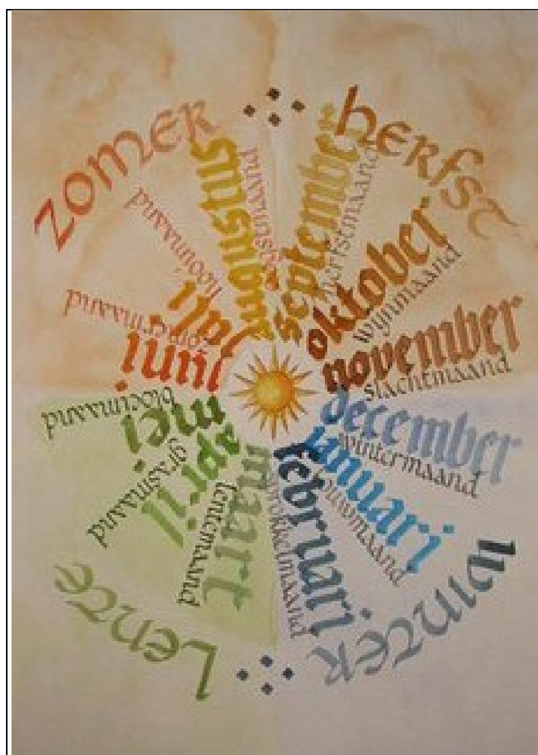
Werkgroep Hagal

Vormingstekst *Wende VI, Midwinter 2009*

De boerenkalender

Kalligrafische voorstelling van het jaarwiel voorzien van oude en nieuwe maandnamen.

Wij kennen de maanden van het jaar, maar kennen wij nog de oude, volkse benamingen, anders dan de Latijnse? Het zijn maandnamen die de levensloop van onze voorouders bevatten, getuigen van hun ervaringen doorheen de kring van het jaar. Deze ervaringen bevatten hun angsten en hun nederigheid jegens de natuurlijke kosmos, maar ook hun geluk en overwinning op de doorstane jaargetijden.

Onze voorouders leefden grotendeels van de landbouw. Daarom kenmerken de oude volksnamen voor de maanden veel van hun landbouwwerkzaamheden alsook de daarmee gepaard gaande weersverwachtingen. Doorheen de tijd werden meerdere namen gegeven aan de verscheidene maanden, naargelang de landbouwhandelingen verschilden van streek tot streek. Daarom bijvoorbeeld dat men zowel juli als augustus als *Oogstmaand* kon aanduiden. Niettemin zijn de onderstaande maandnamen hoogst gelijklopend voor elke streek in onze Lage Landen.

Hieronder aldus een proeve van de herkomst van onze maandnamen, zoals zij gekend waren bij onze voorouders in Vlaanderen en Nederland:

Januari – Louwmaand

De Latijnse benaming komt van *Janus*, de god van begin en einde, die zich op het komende richt zonder de aandacht voor het vergane te verliezen. De meest gebruikelijke oude benaming voor januari is *Louwmaand*. Aan *louw(en)* worden allerlei etymologieën toegekend, de meest waarschijnlijke verklaring is dat het als nevenvorm van *(leer)looien* moet geïnterpreteerd worden: Tijdens *Louwmaand* werd het leer gelooid na het slachten van vee in *Slachtmaand*. Alternatieve, doch hoogst onzekere etymologieën van het element *louw(e)* zijn: 1. heuvel[1], 2. wet, vergelijk met het Engelse *law* en het Franse *loi* of huwelijkswet[2], 3. vlam, vergelijk met Oud-Noordse *logi* 'vlam,

gloed’, 4. heerlijk, vergelijk met het Groningse *louwn* of het Oud-Engelse *hleowe* ‘zonnig’, 5. een nevenvorm van *lo* ‘een bos met laag geboomte waarin stukken open weidegrond liggen’, een element dat tevens in veel plaatsnamen voorkomt, bekende voorbeelden zijn Eeklo en Ermelo[3].

Andere benamingen voor *Louwmaand* zijn onder andere *IJsmaand*, *Wolfmaand*[4], *Wintermaand*, *Klaagmaand, Vuurmaand, Haardmaand* en *Hardmaand*.

Februari – Sprokkelmaand

De Latijnse benaming komt van het Romeinse *Februa(tio)*-feest, komende van *februa* ‘rein’, dat ook bekend stond als *Lupercalia*. Tijdens dit feest reinigde men op extatische wijze de stad Rome, om kwade geesten uit te bannen en de komende vruchtbaarheid en het wederom ontluikende leven te vieren. De meest gebruikelijke oude benaming voor februari in onze streken is *Sprokkelmaand.* Het begrip *sprokkel* is hoogst waarschijnlijk afkomstig uit de kerkelijke term *Spurcalia*, op diens beurt afgeleid van het Latijnse *spurcus* ‘vuil, smerig’. Tijdens *Sprokkelmaand* vierden onze voorouders immers heel wat uitbundige, in de ogen van de Kerk “onzedige” feesten, om de terugkeer van de Lente te bespoedigen. Door de eeuwen heen werd de herkomst van dit woord niet meer begrepen, en legde men een volksetymologisch verband met het werkwoord *sprokkelen*. Een andere mogelijkheid is dat het afkomstig is uit *sproutkele* ‘spruitende kool’: De Saksen noemden *Sprokkelmaand* immers de *sprout-kele-mond*, omdat de *kele* ‘kool’ toen begon te spruiten.

Andere benamingen voor *Sprokkelmaand* zijn onder andere *Dooimaand, Moddermaand, Blijdemaand*, *Slijkmaand*, *Schrikkelmaand*[5], *Kattenmaand, Kortemaand, Regenmaand*, *Koortsmaand, Sellemaand*[6] en *Snoeimaand.*

De ontluikende natuur: bloesems in de lente.

Maart – Lentemaand

De Latijnse benaming komt van *Mars*, de Romeinse krijgsgod. In deze maand begonnen de Romeinen namelijk traditioneel hun krijgsverrichtingen. De meest gebruikelijke oude benaming voor maart in onze streken is *Lentemaand*. De betekenis is duidelijk: *Lentemaand* is de maand waarin de lente intreedt en het leven opnieuw ten volle ontluikt. Aan het woord *lente* zelf worden allerlei verklaringen toegekend, hoogst waarschijnlijk is het afkomstig uit het Proto-Germaanse **langa-tina-* ‘lange dagen’, vanaf de lente beginnen de dagen namelijk merkbaar te lengen, in tegenstelling tot de nachten die merkbaar korter worden. Alternatieve, doch hoogst onzekere etymologieën zijn: 1. linze, 2. een verband met het Engelse *lean* ‘mager of schraal’[7], 3.

Een verband met het Latijnse *lenis* ‘mild of zacht’.

Andere benamingen voor *Lentemaand* zijn onder andere: *Dondermaand*, *Donarsmaand* en diens afgeleide *Dorremaand*, *Windmaand*, *Zaaimaand*, *Berkenmaand*, *Guldenmaand* en *Buienmaand*.

***April* – Grasmaand**

De Latijnse benaming dicht men traditioneel toe aan het Latijnse werkwoord *aperire* ‘openen’, het openen duidt hier op het openbreken van de aarde, waardoor tal van gewassen opnieuw kunnen kiemen en ontspruiten. Deze verklaring is echter ietwat onzeker. De meest gebruikelijke oude benaming voor april in onze streken is *Grasmaand.* Het begrip *gras* staat hier voor ‘gewas in het algemeen’.

Andere benamingen voor *Grasmaand* zijn onder andere *Kiemmaand*, *Oostermaand*[8], *Eikenmaand, Paasmaand* en *Eiermaand*[9].

***Mei* – Bloeimaand**

De Latijnse benaming komt van Μαῖα, een Griekse godin die werd geïdentificeerd met de oude Italische lentegodin *Bona Dea*. De meest gebruikelijke oude benaming voor mei in onze streken is *Bloeimaand.* In deze maand ontluiken dan ook heel wat planten, en staan vruchtbaarheid en geboorte centraal.

Andere benamingen voor *Bloeimaand* zijn onder andere *Wonnemaand*, *Winnemaand*, *Bloemenmaand*, *Mariamaand* en *Vrouwenmaand.*

***Juni* – Zomermaand**

De Latijnse benaming komt van *Juno*, de Romeinse godin van het huwelijk die gelijk was aan de West-Germaanse *Frîa* en Noord-Germaanse *Frigg*. De meest gebruikelijke oude benaming voor juni in onze streken is *Zomermaand.* In deze maand van het jaar werden de braakliggende velden volgens het Germaanse *drieslagstelsel* omgeploegd, in het Middelnederlands de *braec* genoemd.

Andere benamingen voor *Zomermaand* zijn onder andere *Braakmaand*[10], *Rozenmaand*, *Braammaand*, *Wormenmaand*, *Wiedemaand*[11] en diens afgeleiden *Weidemaand* en *Weddermaand*, alsook *Drogemaand.*

***Juli* – Hooimaand**

De Latijnse benaming komt van *Julius Caesar* (ᛉ 100 v.o.j. – ᛦ 44 v.o.j.), aan wie de vijfde maand op de Romeinse kalender, die in maart begon, werd gewijd, waarbij men de oorspronkelijke naam *Quintilis* ‘de vijfde’ verving. De meest gebruikelijke oude benaming voor juli in onze streken is *Hooimaand.* Tijdens deze maand werd er namelijk druk gehooid, opdat men tijdens de herfst en de winter genoeg voedsel voor de veestapel zou hebben.

Andere benamingen voor *Hooimaand* zijn onder andere *Vennemaand*, *Veenmaand*, *Oogstmaand*, *Maaimaand*, *Dondermaand* en *Zomermaand*.

***Augustus* – Oogstmaand**

De Latijnse benaming komt van *Augustus Caesar* (ᛉ 63 v.o.j. – ᛦ 14 n.o.j.), aan wie de zesde maand op de Romeinse kalender werd gewijd, waarbij men de oorspronkelijke naam *Sextilis* ‘de zesde’ verving. De meest gebruikelijke oude benaming voor augustus in onze streken is *Oogstmaand.* Het woord *oogst* is in feite een verbastering van *augustus*, en kwam in onze taal de activiteit die men in deze maand bedreef te betekenen, namelijk het oogsten van

de gewassen op het land, dat vaak tot in *Herfstmaand* doorging.

Andere benamingen voor *Oogstmaand* zijn onder andere *Korenmaand*, *Arenmaand* en *Vruchtmaand*.

Deze haver is klaar om geoogst te worden.

***September* – Herfstmaand**
De Latijnse benaming komt van *septem* ‘zeven’, september was immers de zevende maand op de Romeinse kalender. De meest gebruikelijke oude benaming voor september in onze streken is *Herfstmaand.* Het begrip *herfst* is het oorspronkelijke Germaanse begrip voor ‘oogst’, in tegenstelling tot het leenwoord *oogst*, vergelijk ook het Engelse *harvest* ‘oogst’. Dit wijst erop dat men in deze maand vaak (na-)oogstte, tijdens *Herfstmaand* vinden dan ook doorheen de Germaanse landen talrijke varianten van het Oogstfeest plaats. Op Indo-Europees vlak is het verwant met het Latijnse *carpo* ‘ik pluk’, wat opnieuw in de richting van de bijbetekenis ‘verwerven (van gewassen)’ wijst.

Andere benamingen voor *Herfstmaand* zijn onder andere *Fruitmaand*, *Gerstmaand*, *Havermaand*, *Speltmaand*[12], *Evenemaand* en *Vruchtenmaand*.

***Oktober* – Wijnmaand**
De Latijnse benaming komt van *octo* ‘acht’, oktober was immers de achtste maand op de Romeinse kalender. De meest gebruikelijke oude benaming voor oktober in onze streken is *Wijnmaand*, in deze maand werden de druiven geoogst voor het maken van wijn.
Andere benamingen voor *Wijnmaand* zijn onder andere *Winmaand*, *Eikelmaand*, *Zaaimaand*[13], *Herselmaand*, *Aarzelmaand*[14] en *Reuzelmaand*[15].

Appels zijn vruchten van de na-oogst.

***November* – Slachtmaand**
De Latijnse benaming komt van *novem* ‘negen’, november was immers de negende maand op de Romeinse kalender. De meest gebruikelijke oude benaming voor november in onze

streken is *Slachtmaand*. In deze maand werd er namelijk vee geslacht en in kuipen gestoken als voedselvoorraad voor de mensen tijdens de winter.

Andere benamingen voor *Slachtmaand* zijn onder andere *Bloedmaand*, *Nevelmaand*, *Gastmaand*, *Smeermaand*[16], *Loefmaand*[17] en *Offermaand*[18].

December – Wintermaand

De Latijnse benaming komt van *decem* ‘tien’, december was immers de tiende maand op de Romeinse kalender. De meest gebruikelijke oude benaming voor december in onze streken is *Wintermaand*. In deze maand vinden dan ook het Midwinterfeest en de Twaalf Heilige Dagen van Joel plaats, het hoogtepunt van de koudste periode van het jaar.

Andere benamingen voor *Wintermaand* zijn onder andere *Joelmaand, Kerstmaand, Wolfmaand*[19], *Windelmaand*[20] en *Donkeremaand.*

W. Pyck

<u>Bronvermelding:</u>

- DE VRIES, J., *Etymologisch woordenboek. Waar komen onze woorden vandaan?,* Antwerpen, 1973.
- DRIJVER, F.W., *Mozaïek, allerlei op ’t gebied van geschiedenis, volkseigenaardigheden,feesten,gebruiken, bijgeloof, taal, ...*, Groningen, 1910.
- PYCK, W., *Eertijdse benamingen voor de tijdsindeling*, geraadpleegd op 28 Slachtmaand 2009 (www.hagal.be).
- RASCH, J., *Nederlandse Folklore, gebruiken, gewoonten, volksgeloof, uitdrukkingen,* Deventer, 1930.

Een ondergesneeuwde eik.

---

1) In dit gedeelte van het jaar namen onze voorouders het vee mee naar de heuvels en hoogten om het vee te behoeden voor overstromingen.
2) Tijdens deze maand werden veel huwelijken gesloten. Ook bij de antieke Grieken was *Louwmaand* de huwelijksmaand (Γαμηλιών), althans volgens de Attische kalender.
3) Voor deze woordherkomst pleit het bestaan van de variant *Lomaand*.
4) Vergelijk hiermee de oude benaming van het jaargetijde winter, zoals deze onder andere voorkomt in de Edda: *Wolftijd*. Zie ook *Wolfmaand* bij december.
5) Het is in deze maand dat er elke vier jaar een dag wordt toegevoegd om een schrikkeljaar te vormen.
6) In veel streken betrokken de *selle* ‘gezellen, dienstboden’ dan hun dienst.
7) Dit duidt op een – al dan niet vrijwillige – magere tijd of vastentijd.
8) Vergelijk ook met de Engelse resp. Duitse benamingen voor het gekerstende lentefeest in deze periode, namelijk *Easter* resp. *Ostern*, die verbonden zijn met de lentegodin *Ōstarā*. Al deze termen gaan terug op het Proto-Germaanse woord **austan-* ‘oosten’, wat aantoont dat deze maand in het teken van de dageraad en het wedergeboren licht stond.
9) Deze benaming verwijst naar het gebruik, om eieren te beschilderen en ze uit te stallen of weg te schenken als symbool van de wedergeboorte. Dit algemeen Indo-Europese gebruik komt ook voor bij de Iraanse en Slavische volkeren.
10) In deze maand van het jaar werden de braakliggende velden volgens het Germaanse drieslagstelsel omgeploegd, in het Middelnederlands *de braec* genoemd. Hoewel

Braakmaand minder gekend is zou deze toch ouder zijn dan het beter gekende *Zomermaand*.

11) Het begrip *wiede* is hoogst waarschijnlijk afkomstig uit het Proto-Germaanse **widu*- 'hout', waarbij men doelt op het schillen van eikentakken om looistof te winnen voor de leerlooierij. Een alternatief, maar minder waarschijnlijk voorstel is dat het van het Proto-Germaanse **weuda*- 'onkruid' komt en op die wijze verwijst naar de agrarische activiteit van het *hooien* of *wieden*, om een wintervoorraad voedsel voor de veestapel aan te leggen.
12) Het spelt, een tarwesoort, wordt in deze maand gemaaid.
13) Vroeger zaaide men dan het winterkoren.
14) Alsof het jaargetijde op dit keerpunt van het jaar aarzelt, terugkeert van Zomer naar Winter.
15) Dit duidt op het begin van het slachten van vee voor de Wintertijd.
16) Het *smeer* ofte *vet* duidt op het reeds slachten van vee.
17) *Loef* duidt op de komst en de vermeerdering van wind vanaf dit tijdstip in het jaar.
18) Net zoals *Bloedmaand* duidt *Offermaand* de handelingen van de Germaanse landbouwer aan tijdens deze maand. Vee werd geslacht en gewijd, dus gedood, ter ere van de goden.
19) Ten gevolge van de strengheid van de Winter waagden hongerige wolven zich soms in de nabijheid van schuren en stallen.
20) *Windel* duidt op het *wenden* van de Winter, de Winterzonnewende.